

Zorica Milošević¹
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Primena sistemskog pristupa (u) proučavanju porodičnog funkcionisanja u naukama o vaspitanju²

Apstrakt: Rad predstavlja pokušaj sagledavanja multifunkcionalnosti sistemskog pristupa porodici u razumevanju porodičnog funkcionisanja u naukama o vaspitanju. Sistemski pristup proučavanju porodičnog funkcionisanja u naukama u vaspitanju uvodi nov okvir posmatranja kako vaspitne stvarnosti porodice, tako i mogućnosti obrazovne intervencije na plan njenog funkcionisanja. On omogućava da se vaspitna stvarnost porodice sagledava kao živi, dinamički odnos različitih razvojnih dimenzija porodičnog funkcionisanja koji usmeravaju pravac razvoja kako članova porodice, tako i porodičnog sistema u celini. Razvojnost tih dimenzija porodičnog funkcionisanja ukazuje na njihovu vaspitljivost. S druge strane, ovakav pristup porodici u naukama o vaspitanju otvara prostor obrazovanju kao najmoćnijem sredstvu vaspitanja i obliku podrške porodici iz metasisistema da utiče na usmeravanje tog pravca ka napredovanju i rastu porodice i svih njenih članova.

Ključne reči: sistemski pristup, porodično funkcionisanje, nauke o vaspitanju, obrazovna intervencija.

Fokus interesovanja u proučavanju porodičnog funkcionisanja u naukama o vaspitanju usmeren je kako na proučavanje vaspitne stvarnosti porodičnog konteksta, tako i na razumevanje mogućnosti da se ta stvarnost putem obrazovanja menja (Medić, 2007) u cilju razvoja porodice i njenih članova. Primena sistemskog pristupa proučavanju porodičnog funkcionisanja u naukama o vaspitanju doprinosi razumevanju porodice kao razvojnog sistema, čije je funkcionisanje uslovljeno kako organizacijom, strukturom i interakcijom njenih podsistema,

¹ Mr Zorica Milošević je asistent na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju, i istraživač Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.

² Rad je nastao u okviru projekta „Obrazovanje i učenje – pretpostavke evropskih integracija” (broj: 149015), koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

tako i funkcionisanjem vanporodičnih sistema, sistema društva u celini. Sistemski pristup predstavlja integralni model sagledavanja porodičnog funkcionisanja – on pruža sveobuhvatniji referentni okvir saznavanju svih dimenzija porodične sinergije, koja ukazuje da je porodica nešto veće i drugačije od zbira svojih članova.

Još jedan prikaz sistemskog pristupa porodici

Von Bertalanfi je definisao sistem kao skup elemenata koji se nalaze u interakciji (Milojković, Srna, Mićović, 1997), čime postavlja osnovnu premisu za konceptualizaciju porodice kao sistema. Kao glavne pretpostavke opšte teorije sistema, mogu se izdvojiti sledeće:

- osobine sistema su veće od zbira osobina njegovih pojedinačnih delova,
- funkcionisanje sistema podleže nekim opštim pravilima,
- svaki sistem ima granice koje su važne za razumevanje njegovog funkcionisanja,
- sistemi teže dostizanju relativno stabilnog stanja dinamičke ravnoteže,
- za funkcionisanje sistema važni su mehanizmi veze i povratne sprege između delova sistema,
- sistemi se sastoje od podsistema i u isto vreme oni su deo nekog većeg suprasistema.

Osnovno polazište sistemskog pristupa jeste da se celina sistema razlikuje od zbira njenih delova; ispitivanje delova sistema i "sabiranje rezultata" tog ispitivanja ne vodi nas ka zaključku kako će izgledati celina; ona se mora ispitivati kao sistem, umesto kao zbir svojih delova. U tom smislu, porodica se može posmatrati kao prirodna grupa koja je integrisana tako da ima sopstvenu realnost koja je drugačija od realnosti njenih članova (Zimmerman, prema: Golubović, 1981). Svaki sistem ima svoja pravila funkcionisanja koja mu daju specifičnost u odnosu na ostale sisteme, ali se ona nadograđuju i pravilima koja se prihvataju od drugih sistema; u toj razmeni i međusobnim interakcijama sistemi se razvijaju, rastu, jačaju. Granice sistema definišu prostornu, vremensku i funkcionalnu „teritoriju“ elemenata obuhvaćenih određenim sistemom; osim elemenata koji treba da budu obuhvaćeni nekim sistemom, one određuju kvalitet uzajamnog delovanja tih elemenata, kao i povratnu spregu koja se javlja sa drugim srodnim sistemima. Svaki sistem teži dostizanju relativno stabilnog stanja dinamičke ravnoteže, koje se ogleda u dostignutom stepenu usaglašenosti i komplementarnosti funkcionisanja njegovih delova u ostvarivanju zajedničkog cilja; relativnosti tog stanja doprinosi činjenica da bilo kakva promena u bilo kom elementu sistema izaziva

promenu celog sistema. Efikasnost sistema je određena kvalitetom veza između njegovih delova, a kako je funkcionisanje jednog determinisano funkcionisanjem drugog elementa sistema, to se naglašava značaj mehanizma povratne sprege u funkcinisanju sistema kao celine. Funkcionisanje sistema determinisano je kako odnosima unutar samog sistema, između elemenata koji čine sistem, tako i odnosom sistema prema svojoj okolini, suprasistemu.

Prenete na plan funkcionisanja porodice, ove karakteristike ukazuju na sledeće:

- Porodica se posmatra kao sistem, čiji su podsistemi: individualni (svakog člana porodice), partnerski ({van}bračni partneri), roditeljski (subsistem roditelja) i dečji (subsistem dece). U proširenim porodicama, osim pomenutih, postoji i subsistem treće generacije („roditelji roditelja”), a ukoliko je porodica proširena i življenjem drugih članova u njoj (rođaka), oni se takođe smatraju posebnim subsistemom porodičnog sistema. Podsistemi imaju sopstvenu organizaciju, granice, pravila funkcionisanja; svi su u odnosu kako između sebe, tako i prema porodici kao sistemu i porodičnom suprasistemu. Upravo taj stalni promenljivi odnos (veza, interakcija, relacija) i njegove različite posledice čine porodicu sistemom koji se ne može saznavati ispitivanjem njenih „delova” posebno, već joj se mora pristupiti kao celini. Ona nije zbir svojih članova pojedinačno, već su interakcije između njih ono što najviše determiniše taj zbir, tako da se porodica definiše i kao „jedinica uzajamno delujućih ličnosti”, „arena ličnosti koje su u interakciji”, „drama sa nizom stalno aktivnih promenljivih uloga” (Burgess, Hill, Kirkpatrick, prema: Golubović, 1981).
- Sagledavanje porodice kao sistema ukazuje na to da ona ima sopstvena pravila funkcionisanja koja je razlikuju od drugih društvenih sistema (mada se ona nadograđuju i pravilima drugih sistema i suprasistema). Ta pravila se mogu posmatrati i kroz načine i pravila ispunjavanja „tri vrste zadataka koje porodica, kao sistem koji igra centralnu ulogu u socijalizaciji, psihološkom i biološkom razvoju i održavanju članova porodice” (Goldner-Vukov, 1988, str. 38) treba da ispuni: 1) bazični zadaci – obezbeđivanje ishrane i zaštite, pružanje podrške, ljubavi i razumevanja za sve članove; 2) razvojni zadaci – podsticanje rasta i sazrevanja članova porodice pružanjem podrške kroz sve faze individualnog i porodičnog životnog ciklusa; 3) zadaci koji se odnose na prilagođavanje i reagovanje na krizne događaje – menjanje i razvoj porodičnog kontek-

sta i pružanje podrške za što je moguće bezbolniji rast i razvoj članova porodice, bez obzira na to da li su u pitanju očekivani ili neočekivani životni događaji. Samim tim što su specifični za porodični u odnosu na sve druge društvene sisteme, ispunjavanje ovih zadataka može predstavljati osnovu na kojoj se uspostavljaju sopstvena pravila funkcionisanja porodice, karakteristična kako za svaku porodicu „pojedinačno”, tako i za porodicu kao jednog od društvenih sistema u odnosu na sve druge sisteme u metasistemu.

- Porodica kao sistem ima svoje granice, zamišljene linije koje određuju pravila ko, kada i kako učestvuje u porodičnom životu, jer predstavljaju „način ograničavanja prostorne, vremenske i emocionalne teritorije odnosa u porodici” (Goldner-Vukov, 1988, str. 36). Mogu se posmatrati na nekoliko nivoa: najpre svaki član porodice, posmatran kao individua, ima svoje granice, koje (osim što su fizičke) omeđavaju zamišljenu teritoriju sopstvenog funkcionisanja, određujući pri tom pravila ko, kada i na koji način može u nju da uđe i utiče na to funkcionisanje (na bilo kom polju: emotivnom, socijalnom, profesionalnom...). Na sledećem nivou, može se govoriti o granicama porodičnih subsistema: dečji, partnerski/roditeljski i subsistem treće generacije takođe imaju svoje zamišljene teritorije funkcionisanja i pravila koja određuju „uplive drugih” na te teritorije. Na primeru partnerskog/roditeljskog subsistema može se uvideti složenost „određivanja” granica: naime, kako su dve individue u isto vreme i (van)bračni partneri i roditeljski partneri, to se granice ovog subsistema usložnjavaju – iako su oba od suštinskog značaja za funkcionisanje porodice, oni mogu imati sasvim različita pravila kojima se „određuju” uticaji drugih na njihovo funkcionisanje. Posmatrano na najopštijem nivou, porodica kao sistem ima svoje granice kojima se određuju pravila uticaja i razmene sa drugim sistemima u okruženju, a time i društvom u celini (metasistemom).
- Kao svaki živi sistem, porodica svojim funkcionisanjem teži dostizanju relativno stabilnog stanja dinamičke ravnoteže. To stanje ne treba nikako shvatiti kao mirovanje, već kao relativnu stabilnost unutrašnjeg porodičnog miljea, koja se održava stalnom dinamikom i interakcijom (Nikolić i saradnici, 1996), nekom vrstom „pokretne ravnoteže” (Satir, 1972; prema: Arcus, Schvaneveldt, Moss, 1993). Promena u jednom delu sistema izaziva promenu u celom sistemu, pa tako „pogođen”

- sistem postaje neuravnotežen. Različiti su načini reagovanja porodičnog sistema na te promene (od podrške promeni i njenog prihvatanja, do otpora prema promeni), ali su sve te reakcije usmerene ka ponovnom dostizanju homeostaze. Ona je činilac održavanja porodičnog sistema: ukoliko se to stanje promeni, dolazi do promena kako u međusobnim odnosima članova porodice, porodičnih subsistema, tako i porodice prema metasistemu (i obrnuto: promene u metasistemu, porodičnim subsistemima, ili članovima porodice pojedinačno, utiču na promene porodične homeostaze). Te promene su usmerene ka ponovnom dostizanju relativno stabilnog stanja homeostaze, koje se ogleda i u dostignutom stepenu usaglašenosti i komplementarnosti funkcionisanja porodičnih subsistema u pravcu ostvarivanju zajedničkog cilja.
- Da bi porodični sistem i njegovi subsistemi mogli biti prepoznatljivi, moraju biti opisani tako da se razlikuju od drugih sistema (podsistema), što je učinjeno pomenutim konceptom granica. Ali, porodični sistem nije „granica do granice”, već postoji zona između granica koja je pokrivena konceptom veze (Milojković, Srna, Mićović, 1997). „Sistemske pristupom porodici ona se razumeva na jedan nov način, kao živi razvojni sistem, sa ograničenim brojem članova i sa velikim brojem osnovnih veza čiji je kvalitet specifičan, trajanje je duže ili doživotno, ali je kompleksnost velika.” (Berger, 1994) Veze se mogu posmatrati kao „isprepletanost” (međuzavisnost) strukture porodičnih odnosa i komunikacije između članova porodice. Sistemski pristup porodici više je usmeren na odnose između članova porodice nego na njihove pojedinačne karakteristike, a komunikacija ne predstavlja samo razmenu informacija i poruka već je i pokazatelj tog odnosa (Goldner-Vukov, 1988), tj. "komunikacija ima aspekte međuodnosa kao i konteksta... ona definiše odnos između onih koji komuniciraju" (Watzlawick, prema: Milojković, Srna, Mićović, 1997, str. 37). Kako sva ponašanja koja se javljaju kada se jedna osoba (član porodice) nalazi u prisustvu druge nose neku poruku, to se ističe značaj mehanizma povratne sprege u porodičnom funkcionisanju. On ukazuje na to da su odnosi i komunikacija u porodici obostrani i međuzavisni – povratna informacija najpre je reakcija na poslatu informaciju, ali ona postaje uzrok sledeće povratne informacije. Otuda sistemski pristup porodici ukazuje na neophodnost sagledavanja njenog funkcionisanja kroz tzv.

cirkularnu uzročnost ili kružnu povezanost, u kojoj je "uzrok u stvari rezultat prethodnog uzroka" (Goldner-Vukov, 1988, str. 40), ponašanje jednog člana porodice rezultat je kružne povezanosti svih njenih članova. Razumevana u ovom kontekstu, povratna sprega u porodičnom funkcionisanju predstavlja "način promene i prilagođavanja koje sistem poseduje u bilo kom trenutku njegovog postojanja... način na koji se sistem menja i način kojim promena sistema menja načine promene" (Milojković, Srna, Mićović, 1997, str. 31).

- Porodica kao društveni sistem (uz druge društvene sisteme) pripada većem sistemu, sistemu društva, tj. metasistemu (porodica kao subsistem društvenog sistema). Baš kao što postoji razmena između različitih subsistema porodičnog sistema, tako i porodica konstantno razmenjuje „relevantan materijal” sa svojom okolinom. Otuda događaji i promene u široj društvenoj sredini utiču na promene i funkcionisanje same porodice i obratno. „Ista” sredina različito utiče i na svakog člana porodice pojedinačno; ispoljavanje određenog ponašanja u porodici (zasnovanog na stavovima, verovanjima, interesovanjima, vrednostima, emocijama) determinisano je i društvenim kontekstom u kom porodica funkcioniše. Ipak, treba naglasiti da sistemski pristup porodici ukazuje na to da se porodična organizacija ne transformiše usled neznatnih događaja iz svoje okoline, jer „poseduje mogućnost da održi isto, stabilno stanje sa različitim inputima” (Milojković, Srna, Mićović, 1997, str. 36). Svojim „uhodanim” načinom funkcionisanja (nezavisno od toga šta se oko nje događa), porodica može da ublaži posledice društvenih i ekonomskih neprilika u svom okruženju i da u takvim uslovima bude podrška razvoju svojih članova.

Sistemski pristup porodici kao polazna paradigma u istraživanju vaspitne stvarnosti porodice

Iz ovih osnovnih polazišta opšte teorije sistema prenetih na plan posmatranja porodice kao sistema razvija se i koncept posmatranja porodice u naukama o vaspitanju. Primenjujući sistemski pristup kao osnovnu paradigmu u proučavanju porodičnog funkcionisanja, porodica se može razumeti kao „živi sistem koji predstavlja organizovanu, trajnu, samoobnavljajuću celinu sa menjajućim obrascima ljudskog ponašanja” (Goldner-Vukov, 1988, str. 36), a „koja počiva na

temeljnim vrednostima ljubavi, intimnosti, zajedništva, privrženosti, lojalnosti i poštovanja” (Medić, Matejić-Đuričić, Vlaović-Vasiljević, 1994, str. 49) između svojih članova. Sistemski pristup porodici omogućava kako sagledavanje multidimenzionalnosti vaspitne prakse u porodici, tako i multifunkcionalnost delovanja obrazovanja za život u porodici u cilju razvoja te prakse.

Vaspitna porodična stvarnost može se razumevati istraživanjem dva osnovna koncepta sistemskog pristupa porodici: organizacije i strukture porodice, koji se moraju sagledavati u svojoj međuzavisnosti, jer „organizacija porodice određuje njenu osnovnu strukturu – njen sklad i mesto” (Milojković, Srna, Mićović, 1997, str. 35).

Proučavanje vaspitne stvarnosti u kontekstu organizacije porodičnog sistema podrazumeva da se porodica ne posmatra kao skup pojedinaca koji stihijski utiču jedni na druge, već kao sistem čije su „komponente” u stalnom međudonosu, tako da se funkcionisanje jednog ne može razumevati izolovano od funkcionisanja drugog subsistema, sistema u celini i metasistema. Porodični sistem čine *subsistemi*: individualni, partnerski, roditeljski, dečji. Svaki subsistem ima svoje granice, organizaciju i obrasce funkcionisanja, a u međudejstvu je sa drugim porodičnim subsistemima.

Kako su osnovni kriterijumi za definisanje porodičnih subsistema položaji i uloge članova porodice, to se i proučavanje vaspitne stvarnosti porodice usmerava na razumevanje *položaja* članova porodice (i njihovo mesto u porodičnoj strukturi) i *uloga* članova porodice, shvaćenih kao „očekivani oblici ponašanja, dužnosti i odgovornosti svakog člana – šta, ko i kako treba da radi” (Medić, Matejić-Đuričić, Vlaović-Vasiljević, 1997, str. 36), kao značajnih elemenata porodičnog konteksta koji usmeravaju ostvarivanje njenih članova.

Sa prirodom raspodele uloga u porodici tesno se povezuje i karakter *autoriteta* u porodici, koji je (osim raspodelom „važnih” uloga u porodici) determinisan i: učešćem članova u donošenju važnih odluka i personalnim karakteristikama članova porodice (Goldner-Vukov, 1988), a „ogledalo” je hijerarhijske raspodele moći u donošenju pravila i odluka u porodičnom funkcionisanju.

Karakteristika svakog porodičnog podsistema jeste da ima *granice*, zamišljene linije između subsistema koje određuju pravila ko i kako može da sudeluje u njegovom funkcionisanju. Osim što ih definišu, granice podsistema određuju kvalitet interaktivnog procesa sa drugim podsistemima u porodici. U porodici mora da postoji hijerarhijski organizovan skup pravila koja upravljaju održavanjem odnosa između članova porodice, regulišu ravnotežu između članova koji su tako povezani da predstavljaju jednu celinu, štite meru nezavisnog ličnog identiteta svakog člana i utiču na prilagodljivost porodične celine (Broderick, 1993, prema: Zabriskie, McCormick, 2003). Granice (podsistema) mogu biti različiti-

tog kvaliteta: prema kriterijumu propustljivosti mogu se podeliti na otvorene, poluotvorene i zatvorene, tj. propustljive, polupropustljive i nepropustljive; ako se kao kriterijum posmatra njihova promenljivost, govorimo o: rigidnim (krutim), fleksibilnim i haotičnim granicama. Neke porodice imaju skoro nepropustljive granice, pa su izolovane od sredine u kojoj žive; druge, pak, imaju propustljive granice, pa su veoma osetljive na događaje iz svoje okoline; najčešće su one polupropustljive, tako da omogućavaju nekim uticajima da prođu kroz njih, a nekima ne (Milojković, Srna, Mićović, 1997). Rigidne (krute) granice su nepromenljive – kada se jednom postave važe stalno i ne mogu se menjati; fleksibilne su promenljive, u zavisnosti od rasta i razvoja porodice i njenih članova; haotične su toliko promenljive da se teško može utvrditi kriterijum njihovog menjanja (kada se i zbog čega menjaju).

Mada se sagledavaju kao aspekti ili dimenzije organizacije porodičnog funkcionisanja (subsistemi, položaj i uloge članova porodice, autoritet u porodici, granice porodice), oni nisu datost, već se moraju sagledati kao proces: *razvoj* porodičnog sistema vodi ka „prerastanju” subsistemskih pozicija (npr. roditeljski u subsistem treće generacije); iako su položaji članova porodice biološki određeni (suprug-otac, supruga-majka, kćerka-sestra, sin-brat), „društveno-kulturni uslovi utiču na definiciju njihovog društvenog značenja, što određuje mesto svakog položaja u porodičnoj strukturi” (Golubović, 1981, str. 166), zavise od društveno-kulturnog smisla koji im se pridaje; iz te društvene uslovljenosti položaja članova porodice proizlaze i njihove uloge, posmatrane kao zadaci članova porodice čijim izvršavanjem svi članovi pojedinačno doprinose funkcionisanju porodice kao sistema – njihova promenljivost je uslovljena i rastom i razvojem svih članova porodice (njihovim godinama, individualnim sposobnostima, promenom položaja u porodici...).

Posmatrani elementi organizacije porodičnog sistema, u proučavanju vaspitne stvarnosti porodice, razumevaju se, vrlo uslovno, kao okvir porodičnog vaspitnog konteksta. Njegov sadržaj predstavlja struktura porodice, koja podrazumeva „trajne interakcijske obrasce koji organizuju porodične komponente u donekle konstantan odnos” (Milojković, Srna, Mićović, 1997, str. 152), jer „porodica mora da se proučava kao struktura koja izrasta iz interakcije ličnosti” (Burgess, prema: Mitić, 1997, str. 27).

Struktura porodice može se shvatiti kao model porodičnog funkcionisanja, dijagram međusobnih odnošenja (relacija) porodičnih subsistema u ostvarivanju porodičnih funkcija radi dostizanja porodičnih ciljeva. Posmatrano u svetlu ovako razumevane strukture porodice, saznavanje vaspitne stvarnosti porodice obuhvata razumevanje uloge porodičnih odnosa i obrazaca ponašanja u realizaciji porodičnih funkcija (samim tim, i vaspitnih ciljeva porodice).

Svi članovi porodice okupljeni su oko realizacije porodičnih funkcija, svako od njih ima svoj zadatak, udeo, ulogu u njihovom ostvarivanju, pri čemu je uloga roditelja duže vreme uloga onog koji je zreliji, mudriji, iskusniji, pa samim tim i odgovorniji za njihovu realizaciju (Medić, Matejić-Đuričić, Vlaović-Vasiljević, 1994). Iako su određene, uloge nisu nepromenljive, a njihovu određenost i promenljivost u velikoj meri determinišu porodični *odnosi*. Za razumevanje vaspitne stvarnosti porodice značajno je (najpre, ali ne i najvažnije) sagledavanje odnosa kao interakcije na različitim subsistemskim nivoima: individua-individua, individua-subsistem, subsistem-subsistem, subsistem-metasistem, individua-metasistem (jer oni govore o tome kako su različiti članovi i podsystemi porodice povezani na interaktivnom polju). Ostvarivanje porodičnih funkcija ostvaruje se upravo kroz taj međusobni odnos članova porodice i njihov odnos prema okruženju. Sadržaj tih relacija je drugo polje sagledavanja porodičnih odnosa i ono predstavlja najkonkretniji vid proučavanja vaspitne stvarnosti. Možda se ovde dolazi do nečega što može delovati kao paradoks: s jedne strane, ovo je najkonkretniji vid proučavanja vaspitne stvarnosti porodice, a sa druge – neograničen broj tih sadržaja (omeđen „samo” granicama života i življenja) ukazuje na zaključak da se on ne može sagledati u celosti (da li i treba?). Ako se i sagleda, da li se govori o realnoj vaspitnoj stvarnosti porodice ili doživljaju te stvarnosti? Ili je doživljaj – realnost? Da li je dovoljno iscrpna sledeća lista sadržaja odnosa između članova porodice koji mogu biti predmet istraživanja vaspitne stvarnosti porodice: položaj članova porodice, uloge članova porodice, raspodela moći i kontrole u porodici, načini zadovoljavanja potreba, komunikacija roditelj-dete, načini rešavanja porodičnih problema, zajedničko vreme roditelja i dece, roditeljska očekivanja od dece (očekivanja članova porodice), predstave o deci, nagrađivanje u porodici, kažnjavanje, načini pružanja međusobne podrške, reagovanje na razvojnne promene članova porodice, odnos članova porodice sa porodičnom sredinom (društvena participacija članova porodice), vrednosni sistem porodice, suočavanje sa porodičnim krizama, razvoj bazičnih mehanizama porodičnog funkcionisanja (ljubavi, zajedništva, solidarnosti, lojalnosti, zaštite, poverenja) – svi posmatrani u funkciji ostvarivanja vaspitnih ciljeva i ideala porodice? Naravno da nije dovoljno iscrpna, već je samo smernica u ukazivanju na višeslojnost sadržaja porodičnih odnosa, koji se u porodici „zajedno stvaraju i uče, unapređuju i menjaju” (Medić, 2007, str. 226).

Afektivna obojenost porodičnih relacija predstavlja treće polje (da li i najvažnije?) sagledavanja porodičnih odnosa u kontekstu proučavanja vaspitne stvarnosti porodice. Neposrednost i intimnost odnosa između članova porodice, nega i briga kao fundamentalne karakteristike prirode tih odnosa, intenzivna emocionalna vezanost između članova porodice (koja doprinosi stvaranju oseća-

nja sigurnosti i zaštite) u najvećoj meri doprinose tome da se porodični odnosi opazaju kao „najintimniji i najtešnji odnosi koji se mogu postići u nekoj društvenoj zajednici” (Golubović, 1981, str. 187). Da li se sledeće može razumeti kao još jedan paradoks: prirodu porodičnih odnosa u velikoj meri karakteriše kako mogućnost da se porodici pripada kao kompletna ličnost, tako i mogućnost da se tim kompletnim pripadanjem ne izgubi individualnost, već da se ona upravo neguje i podržava u porodici? Upravo je to snaga porodičnog funkcionisanja koju ne poznaje nijedna druga društvena grupa, institucija, zajednica, ona snaga koja dovodi do zaključka da „kada nestane porodične intime, nestaje i porodica” (Milić, 2001, str. 52).

Porodični odnosi su put ka utvrđivanju *obrazaca ponašanja* članova porodice, kako u cilju realizacije porodičnih funkcija (samim tim, i vaspitnih ciljeva porodice), tako i u cilju održavanja porodičnog sistema. Ponavljanjem porodičnih interakcija utvrđuje se obrazac ponašanja koji se odnosi na to ko se, kada i kako nalazi u relaciji sa drugim članom porodice; ponovljene radnje stvaraju obrazac, koji, s jedne strane, učvršćuje porodični sistem (Goldner-Vukov, 1988), a sa druge, već stvoreni transakcioni obrazac uobličava ponašanje članova porodice. „U osnovi, porodično-sistemska teorija vidi porodicu kao živi organizam koji funkcioniše unutar određenih granica, pravila, očekivanja i modela interakcije između njenih članova – ti modeli interakcije su preuzimani i prilagođavani kroz mnoge generacije. Oni mogu biti od pomoći ili destruktivni za članove porodice, ali bez obzira na to, oni su veoma snažni u određivanju ponašanja svake individue.” (Arcus, Schvaneveldt, Moss, 1993, str. 50) Taj pogled u prošlost individue kroz transgeneracijsku analizu može pomoći u sagledavanju i razumevanju porodičnog funkcionisanja „sada i ovde”.

Prednosti sistemskog pristupa porodici u proučavanju vaspitne stvarnosti porodice su višestruke, a kao najvažnije autori ističu mogućnost holističkog pristupa porodici kao sistemu (čime se premošćuju tradicionalni {nesistemska} pristupi), odnosno pomeranje fokusa istraživanja porodice sa odnosa roditelj-dete na celokupno funkcionisanje porodice, koja se, najzad, sagledava kao živi, samim tim – razvojni i promenljivi sistem (Goldner-Vukov, 1988; Berger, 1994; Medić, Matejić-Đuričić, Vlaović-Vasiljević, 1994). Upravo ta dinamička dimenzija sistemskog pristupa porodici, kojom se sagledavaju kako dinamogene snage unutar porodice, tako i u odnosu porodice prema okruženju, otvara prostor za obrazovnu intervenciju u porodični sistem (Medić, Matejić-Đuričić, Vlaović-Vasiljević, 1994).

Sistemski pristup porodici kao okvir obrazovne intervencije u porodični sistem

Sistemski pristup proučavanju načina menjanja i unapređivanja vaspitne stvarnosti porodice, preciznije – sistemski pristup porodici kao okvir obrazovnih intervencija u porodični sistem, može se bazirati na ključnim konceptima opšte teorije sistema: celovitosti, reciprociteta, povezanosti, diferencijacije, homeostaze i cirkularnosti.

Koncept *celovitosti* ukazuje kako na to da je porodica mnogo više od zbira svojih pojedinačnih subsistema, tako i na to da se funkcionisanje celokupnog porodičnog sistema može razumevati samo u odnosu na druge sisteme koji su u porodičnom okruženju. Efikasnost porodičnog sistema u velikoj meri zavisi od povezanosti porodice sa svojom okolinom, i u tom smislu porodični sistem može biti regulisan od strane drugih sistema iz porodičnog okruženja. Obrazovnu intervenciju u porodični sistem možemo posmatrati upravo tako: kao sredstvo vaspitno-obrazovnog sistema društva da u porodični sistem unese promenu radi unapređenja, rasta i razvoja porodice i njenih članova u određenom smeru.

Princip *reciprociteta* ukazuje na to da promena u jednom porodičnom subsistemu utiče na promene u drugim porodičnim subsistemima, a samim tim i u porodičnom sistemu kao celini. Ovaj koncept opravdava uverenje da se uvođenje obrazovne intervencije na bilo kom nivou porodične organizacije smatra podrškom rastu i razvoju celokupnog porodičnog sistema. Obrazovna intervencija se smatra podrškom razvoju celokupnog porodičnog sistema bez obzira na to da li je, svojom realizacijom, direktno usmerena na rad sa: celokupnom porodicom, nekim od porodičnih subsistema (dečji, roditeljski, bračni, treće generacije) ili pojedinim članovima porodičnog sistema.

U bliskoj vezi sa prethodnim jeste i koncept *povezanosti*, koji ukazuje na to da su interakcije, veze, odnosi između porodičnih subsistema podjednako važni kao i subsistemi pojedinačno. Analiza obrazaca subsistemskih interakcija u porodici usmerena je ka iznalaženju načina da se oni uvek iznova promišljaju, restrukturiraju, menjaju, razvijaju. Otuda se sadržajima obrazovnih intervencija u porodični sistem obuhvataju kako oni sadržaji usmereni na razumevanje linije individualnog razvoja svakog člana porodice (koje je, pri tom, uvek razvoj uz druge), tako i sadržaji usmereni ka razumevanju porodične dinamike, „fizičkih, mentalnih, emocionalnih, socijalnih, ekonomskih i psiholoških aspekata interpersonalnih odnosa aktera porodičnog života” (Medić, 2007, str. 227).

Princip *diferencijacije* ukazuje na to da s vremenom porodični sistem postaje sve složeniji, razvijajući pri tom i više različitih dimenzija svog funkcionisanja. Otuda se sve porodične funkcije, sve porodične uloge, svi porodični odnosi,

sve praktične veštine porodičnog života, posmatrani u svojoj razvojnoj perspektivi, mogu smatrati kako područjima obrazovnih intervencija u porodični sistem, tako i sadržajima obrazovnih programa usmerenih ka porodici (Medić, 2007).

Princip *homeostaze* ukazuje na težnju porodičnog sistema da uspostavlja ravnotežu u svom funkcionisanju, a u cilju održanja i zaštite sistema. To „obavezuje” usmeravanje obrazovnih intervencija kako na jačanje zdravih porodičnih snaga radi unapređivanja porodičnog funkcionisanja, tako i na disfunkcionalne porodične tačke radi rešavanja porodičnih problema; otuda obrazovna intervencija može biti usmerena: ka razvoju porodičnih snaga, članova porodice i porodice u celini (u tom slučaju, intervencija ima primarno-zaštitni karakter); direktno na problem ili polje porodične disfunkcionalnosti (sekundarno-zaštitni karakter obrazovne intervencije); ka posebnim poljima osnaživanja pojedinih ciljnih grupa porodica pogođenih specifičnim životnim krizama (tercijalno-zaštitni karakter intervencije).

Koncept *cirkularnosti* je „najzaslužniji” za najčešće grafičko predstavljanje putanje porodičnog razvoja kao kružnice (porodice kao kruga). Hipokratovo viđenje funkcionisanja ljudskog organizma kao delova koji formiraju krug u kom je svaki deo istovremeno i početak i kraj (Goldner-Vukov, 1988), upotrebljeno u sistemskom pristupu porodici, ukazuje na kružnu uzročnost porodičnog funkcionisanja – porodično funkcionisanje u sadašnjosti je, u isto vreme, rezultat, posledica njenog funkcionisanja u prošlosti, ali i uzrok njenog budućeg funkcionisanja. Razvojnost porodičnog sistema može se pratiti kroz određene faze, u kojima je kraj jedne uvek početak sledeće faze. Obrazovna intervencija može se uvoditi u različitim fazama porodičnog funkcionisanja, pri čemu se može očekivati kao rezultat fenomen kružnog uzrokovanja (Medić, Matejić-Đuričić, Vlaović-Vasiljević, 1994), sagledavanja uticanja prošlog na sadašnje, a oba – na buduće funkcionisanje porodičnog sistema.

Zaključak

Sistemski pristup proučavanju porodičnog funkcionisanja u naukama u vaspitanju uvodi sasvim nov okvir posmatranja kako vaspitne stvarnosti porodice, tako i mogućnosti obrazovne intervencije na plan njenog funkcionisanja. On omogućava da se vaspitna stvarnost porodice sagledava kao živi, dinamički odnos različitih razvojnih dimenzija porodičnog funkcionisanja koji usmeravaju pravac razvoja kako članova porodice, tako i porodičnog sistema u celini; razvojnost tih dimenzija porodičnog funkcionisanja ukazuje na njihovu vaspitljivost. S druge (iste?) strane, ovakav pristup porodici u naukama o vaspitanju otvara prostor

obrazovanju da, kao najmoćnije sredstvo vaspitanja i oblik podrške porodici iz metasistema, utiče na usmeravanje tog pravca ka napredovanju i rastu porodice i svih njenih članova (u bilo kojoj fazi razvoja porodičnog sistema).

Reference

- ARCUS, M., SCHVANEVELDT, J. D. & MOSS, J. J. (1993). *Handbook of Family Life Education*, 1, London: SAGE Publications.
- BERGER, J. (1994). Psihološki koncept porodice – teorijska načela i empirijski rezultati. U: R. Jovanović (red.), *Metode i tehnike za procenu braka i porodice (7-23)*. Beograd, Socijalna misao.
- GOLDNER-VUKOV, M. (1988). *Porodica u krizi*. Beograd-Zagreb: Medicinska knjiga.
- GOLUBOVIĆ, Z. (1981). *Porodica kao ljudska zajednica*. Zagreb: Naprijed.
- MEDIĆ, S., MATEJIĆ-ĐURIČIĆ, Z. I VLAOVIĆ-VASILJEVIĆ, D. (1994). Novi model Škole za roditelje, *Andragoške studije*, 1(1-2), 45-56.
- MEDIĆ, S., MATEJIĆ-ĐURIČIĆ, Z. I VLAOVIĆ-VASILJEVIĆ, D. (1997). *Škola za roditelje – socio-edukativni program za porodicu*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- MEDIĆ, S. (2007). Teorija porodičnog vaspitanja – tačke ukrštanja na putu razvoja pedagogije i andragogije. U: Š. Alibabić, A. Pejatović (red.), *Andragogija na početku trećeg milenijuma (223-237)*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet.
- MILIĆ, A. (2001). *Sociologija porodice*. Beograd: Čigoja štampa.
- MILOJKOVIĆ, M., SRNA, J. I MIĆOVIĆ, R. (1997). *Porodična terapija*. Beograd: Centar za brak i porodicu.
- MITIĆ, M. (1997). *Porodica i stress – između poraza i nade*. Beograd: Institut za psihologiju.
- NIKOLIĆ, S. I SAR. (1996). *Osnove obiteljske terapije*. Zagreb: Medicinska naklada.
- ZABRISKIE, R. B. & McCORMICK, B. P. (2003). Parent and Child Perspectives of Family Leisure Involvement and Satisfaction with Family Life. *Journal of Leisure Research*, 35(2), 163-189.

Zorica Milošević³
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

The application of systematic approach (in) to studying family functioning in educational sciences

Abstract: This paper represents an attempt to take into account multifunctional character of the systematic approach to the family in understanding family functioning in Educational Sciences. The systematic approach to the study of family functioning in Educational sciences introduces new framework for observation of family educational reality, but also the possibilities for educational intervention to its functioning plan. It provides opportunity for educational reality to be seen as a living, dynamic relationship between different development dimensions of family functioning - the relationship which focuses the direction of development of the family members and family system as a whole. The possibility to develop these dimensions of the family functioning indicates their possibility to be changed by educational intervention. On the other hand, this approach to family in Educational sciences creates the space for the education, the most powerful mean of upbringing and meta-system form of support to the family, to influence the focus of that direction towards improvement and growth of the family and all its members.

Key words: systematic approach, family functioning, educational sciences, educational intervention.

³ Zorica Milošević M.A. is an assistant at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade, The Department for Pedagogy and Andragogy and researcher at the Institute for Pedagogy and Andragogy.